

Το σπήλαιο Απήδημα βρίσκεται στην απόκρημνη παραλία της δυτικής Μάνης, δυτικά της Αρεόπολης. Η συστηματική έρευνα του σπηλαιού απέδωσε σημαντικότερα στοιχεία τόσο για την απώτατη προϊστορία της Πελοποννήσου, όσο και για την Παλαιοανθρωπολογία του ελλαδικού χώρου γενικότερα.

Το Απήδημα βρίσκεται στο κατώτερο μέρος μιας απόκρημνης ακτής που υπόκειται σε συνεχή θαλάσσια διάβρωση η οποία έχει ως συνέπεια την εκτενέστερη διάβρωση πλειστοκαινικών αποθέσεων

Η ανασκαφική έρευνα πραγματοποιήθηκε σε τέσσερα καρστικά κοιλάματα που βρίσκονται σε ύψος 4 έως 19 μέτρων από τη σημερινή θαλάσσια στάθμη. Βρέθηκαν αρχαιολογικά κατάλοιπα και σημαντικότερα ανθρωπολογικά ευρήματα, που ανήκουν σε 6 ή 8 άτομα, χρονολογημένα σε διαφορετικές χρονολογικές στιγμές της Παλαιολιθικής εποχής.

Σε μια μικρή εσοχή του ασβεστολιθικού τοιχώματος του σπηλαιού Α βρέθηκαν δύο κρανία (ΛΑΟ1Σ1 λα ΛΑΟ1Σ2), ενσωματωμένα σε πλειστοκαινικό στρώμα οστεοπαγούς. Τα κρανία αυτά, μετά από τον πρώτο μηχανικό καθαρισμό τους στα εργαστήρια του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, χρονολογήθηκαν αρχικά μεταξύ 100.000 και 300.000 χρόνων πριν από σήμερα και αποδόθηκαν, με καθαρά μορφολογικά κριτήρια, στον ανθρωπολογικό τύπο του *Homo sapiens praesapiens*.

Για τα δύο αυτά ευρήματα υπάρχουν στοιχεία που αφήνουν ανοιχτό το ενδεχόμενο ξεχωριστής ταφής κρανίων. Τα στοιχεία αυτά είναι 1) η συμμετρική διευθέτησή τους, το ένα δίπλα στο άλλο, σε μικρή εσοχή του τοιχώματος της σπηλιάς Α, 2) η υποστήριξη των κρανίων από κροκάλες, τα οποία πρέπει να είχαν μεταφερθεί από τον άνθρωπο στη σπηλιά και 3) η ανεστραμμένη θέση του δεύτερου κρανίου και η αφαίρεση της βάσης του. Στη θέση της βάσης του κρανίου που έλειπε, βρέθηκε η βάση καύκαλου χελώνας που θα μπορούσε να έχει τοποθετηθεί στη θέση αυτή σκόπιμα.

Στον ίδιο ανθρωπολογικό τύπο ανήκει και το κρανίο από το σπήλαιο των Πετραλώνων Χαλκιδικής (350.000 ή 200.000 πριν από σήμερα). Τα τρία αυτά κρανία αποτελούν τα σημαντικότερα μέχρι στιγμής ευρήματα της Κατώτερης Παλαιολιθικής στην Ελλάδα.

Για τα ευρήματα από το Απήδημα προτάθηκε από τους ανασκαφείς τους προσωρινά ο όρος *Homo (sapiens) taenarius*,

δηλαδή Ταινάριος άνθρωπος. Οι χρονολογήσεις που δίνονται για τα ανθρωπολογικά αυτά ευρήματα, μέχρι την ολοκλήρωση του εργαστηριακού καθαρισμού και την απόλυτη χρονολόγησή τους με φυσικές μεθόδους, δεν θα πρέπει να θεωρούνται οριστικές.

Σε στρώματα της Ανώτερης Παλαιολιθικής ερευνήθηκαν απολιθωμένα ανθρώπινα σκελετικά υπολείμματα, αναγόμενα στο τύπο του *Homo sapiens sapiens*, δηλαδή στον τύπο του σύγχρονου ανθρώπου. Το σημαντικότερο δείγμα αποτελεί σκελετός, που βρέθηκε ενταφιασμένος σε στάση συνεσταλμένη, και ανήκει σε γυναίκα 20 +/- 3 ετών. Ο σκελετός αυτός χρονολογείται στα 30.000 χρόνια και παραβάλλεται με τον άνθρωπο του Cro Magnon.

Η αρχική εντύπωση που έδινε η ρωμαλέα διαμόρφωση των οστών του σκελετού, δημιούργησε εσφαλμένη αντίληψη για τον ανθρωπολογικό προσδιορισμό του φύλλου. Έτσι η εξέταση των ευρημάτων της λεκάνης ήταν αποφασιστική στη διάγνωση του γυναικείου φύλλου του ατόμου.

Η ταφή έδειχνε ιδιαίτερα φροντισμένη. Το σώμα της νεκρής είχε εναποτεθεί στην είσοδο της μικρής σπηλιάς, ακουμπισμένο στο αριστερό πλευρό σε στάση εμβρυακή με τα άκρα διπλωμένα και μαζεμένα προς το στήθος. Ως υποστύλωμα της κεφαλής που ήταν στραμμένη προς τον εξωτερικό χώρο της σπηλιάς, είχε χρησιμοποιηθεί λίθινη πλάκα πάχους 10 εκ.

Εμπρός από τα πόδια της νεκρής είχε τοποθετηθεί δισκοειδής πέτρα που βρέθηκε να καλύπτει αριθμό οστέινων ευρημάτων, ανάμεσα στα οποία μια κνήμη νεαρού ελαφιού που είναι πιθανόν να αποτελούσε συμβολική προσφορά τροφής προς τη νεκρή. Στην περιοχή του κρανίου εντοπίστηκε σημαντικός αριθμός μικροσκοπικών θαλάσσιων κοχυλιών του είδους *Nassa peritea*, τα οποία έφεραν τεχνητή διάτρηση και είχαν προφανώς διακοσμητική χρήση, ως περιδέρας της νεαρής γυναίκας.